

УДК 339.13

Н. М. Коневщинська

Одеський національний економічний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУКУПНОГО ПОПИТУ ТА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Розглянуті основні особливості сукупного попиту та сукупної пропозиції в Україні. Досліджена їхня залежність від циклічних коливань кон'юнктури ринку, макроекономічних шоків. Запропоновані заходи антициклічного регулювання.

Ключові слова: сукупний попит, сукупна пропозиція, макроекономічний шок.

Рассмотрены основные особенности совокупного спроса и совокупного предложения в Украине. Исследована их зависимость от циклических колебаний конъюнктуры рынка, макроэкономических шоков. Предложены меры антициклического регулирования.

Ключевые слова: совокупный спрос, совокупное предложение, макроэкономический шок.

The main features of aggregate demand and aggregate supply in Ukraine are being considered. The article studies their dependence on the cyclical market fluctuations, macroeconomic shocks. The measures of counter-cyclical regulation are proposed.

Keywords: aggregate demand, aggregate supply, macroeconomic shock.

У ринковій економіці категорії «сукупний попит» та «сукупна пропозиція» належать до фундаментальних. Розв'язання проблем економічного розвитку України безпосередньо залежить від формування економічної політики держави, рекомендації щодо якої неможливо виробити без ґрунтовного дослідження цих економічних категорій. Зміни в рівнях сукупного попиту та сукупної пропозиції дозволяють пояснити загальні зміни в сучасній національній економіці.

Аналіз макроекономічних показників з позиції сукупного попиту і сукупної пропозиції найбільш точно відповідає основам економічної теорії. За умов системної трансформації економіки України дослідження особливостей сукупного попиту і сукупної пропозиції сприятиме формуванню несуперечливої системи макроекономічних категорій, що, в свою чергу, дасть можливість у практичній діяльності формувати економічну політику, яка вплине на зростання ефективності національної економіки.

Результати досліджень особливостей сукупного попиту та сукупної пропозиції щодо сучасної трансформаційної економіки України наведено в роботах таких вітчизняних науковців, як О. Алейнікова, Л. Антошкіна, Ю. Лелюк, М. Пирч, О. Пустовойт, М. Сайкевич, В. Садик, Т. Шинкоренко та ін. У сучасній економічній науці наразі більше уваги приділено сукупному попиту, ніж сукупній пропозиції. Проте ці дві фундаментальні макроекономічні категорії тісно пов'язані та взаємозалежні. Можна сказати, що саме сукупний попит та сукупна пропозиція, власне, й становлять національну економіку, тому такі дослідження необхідні, особливо в умовах виходу економіки з кризи.

Мета роботи – дослідження основних особливостей, що характеризують сукупний попит та сукупну пропозицію в сучасній трансформаційній економіці України, їхню структуру та динаміку за останні роки. Особливу увагу зосереджено на визначенні головних чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, що визначають зміни в сукупному попиті та сукупній пропозиції на даний час, тенденціях їхнього розвитку.

Сучасна економіка України перебуває в дуже складному становищі, яке головним чином залежить від динаміки та структури сукупного попиту та сукупної пропозиції. Дослідники цілком слушно визначають такі суттєві особливості сукупного попиту та сукупної пропозиції в сучасній економіці України.

1. Наявність нееластичної сукупної пропозиції та відсутність ефективних цінових механізмів передачі інформації від споживачів до виробників, що викликає розбіжність між структурами виробництва і потребами, яка ускладнює для сукупного попиту виконання функції відтворення. Ефективність показників сукупного попиту в трансформаційний період передбачає забезпечення еластичної реакції виробництва на потреби споживачів.

2. Суб'єктивна реакція економічних агентів на об'єктивні наслідки процесу трансформації. У початковий період ринкової трансформації саме поточні інтереси і потреби вплинули на формування сукупного попиту. Раціоналізація його структури наразі не відбувається. За цих умов кінцеві споживчі витрати відіграють вирішальну роль в економічній динаміці та можуть спричинити як стимулюючий, так і дестабілізуючий вплив.

3. Особливість сукупного попиту в період трансформації тісно пов'язана з економічною політикою держави, що має «маятниковий» характер. Недотримання єдиної моделі трансформації, відсутність чіткої стратегії і тактики реформ спричинили «депресивну стабілізацію» (сукупний попит та сукупна пропозиція стабілізувалися на низькому рівні, економічне зростання відсутнє) економічної системи і призвели до зниження керованості сукупного попиту. Також має місце обмеженість надійних інформаційних джерел і показників, що адекватно відображають характер і динаміку сукупного попиту.

4. Важливу роль у формуванні сукупного попиту відіграють соціально-психологічні детермінанти (норми поведінки, звичаї, традиції, умовні рефлекси), які неможливо суттєво змінити за короткий час. Технократичний тип мислення реформаторів обумовив нерозуміння і небажання збагнути соціальні механізми перетворень [6].

З огляду на сукупний попит, в Україні існує деформація пропорції між попитом і пропозицією, сутність якої полягає в тому, що національне виробництво (пропозиція) суттєво відстає від потреб внутрішнього попиту в країні. Це є наслідком «придушеного», тобто незадоволеного, попиту, а також зниження частки оплати праці в структурі ВВП в умовах економічної кризи (з 49,6 % в 2008 р. до 48,9 % в 2011 р.). У рейтингу європейських країн Україна посідає лише 25-те місце з 29-ти, відношення річної української мінімальної заробітної плати становить 21,5 % до обсягу ВВП на душу населення. Відповідні показники у Бельгії – 68,6 %, Франції – 68,7 %, Польщі – 31,5 %, Латвії – 33,5 % [7].

Саме низький рівень витрат на оплату праці в Україні став чи не найважливішим фактором забезпечення цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках, і одночасно вирішальним чинником скорочення попиту населення (і суттєвого зменшення внутрішнього ринку), оскільки реальні доходи населення скоротилися до критичного рівня: мінімальна зарплата в Україні наразі складає 1147 грн за прожиткового мінімуму 1108 грн, тобто лише на 39 грн або на 3,5 % більше. Середня зарплата за 2012 р. становила 3026 грн за прожиткового мінімуму 1095 грн, тобто в 2,76 разу більше.

З огляду на пропозицію, деформованість вищезазначеної пропорції є результатом розбалансованості української економіки, її значних структурних деформацій, а саме:

– диспропорцій макроекономічної структури (зменшення частки оплати праці у структурі ВВП, падіння частки заощаджень у реальному секторі, скорочення інвестицій, зростання обсягів тіньової економіки, зростання імпорту товарів народного споживання);

– диспропорцій галузевої структури (збільшення питомої ваги продукції металургії та хімічної промисловості, переважний розвиток галузей первинної обробки, скорочення підприємств, що виробляють наукомістку продукцію кінцевого споживання);

– техніко-технологічні деформації (технологічна деградація матеріально-технічної бази економіки, зростання масштабів фізичного та морального зношування основних фондів, скорочення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, зменшення обсягів фінансування НДДКР);

– регіональна асиметрія (поглиблення нерівності регіонального розвитку, екологічний дисбаланс територій, диспропорції в розміщенні виробництва та ринкової інфраструктури);

– соціальні диспропорції (масова бідність, майнове розшарування суспільства, безробіття, асоціальна поведінка бізнес-еліти, корупція, зрощування влади та бізнесу).

Національне виробництво залишається вкрай енергомістким, при цьому прискорено зростає виробництво саме енергомістких галузей (металургійної, хімічної). Отже, економіка України надалі залишається сировинною та енергомісткою.

На сукупну пропозицію в Україні, крім цін, суттєво впливає низка таких нецінових чинників, як технологічний прогрес, зміна цін на ресурси та споріднені товари, зміни у бюджетно-податковій політиці, очікування підприємств. Нині в Україні сукупна пропозиція звужується завдяки зростанню цін на ресурси за наявності недовикористання виробничих потужностей (в Україні коефіцієнт завантаження виробничих потужностей не перевищує 70 %, натомість у країнах ЄС – більш 80 % [5]) і значного прихованого безробіття (за різними оцінками – від 20 до 35 %). Проте основним чинником впливу на формування пропозиції в Україні залишаються ціни на ресурси, зокрема імпортовані енергоносії.

Недостатність пропозиції обумовлює зміну характеру економічних процесів в Україні. Відбувається заміщення імпортних товарів, переорієнтація імпорту на ввезення більш дешевих товарів з метою більш швидкого пристосування структури імпорту до вузького внутрішнього попиту населення України.

Отже, сучасна економіка України потерпає від порушення макроекономічної рівноваги на ринках, обумовленого переважно негативним впливом цін і нецінових чинників на товарному ринку.

Комбінація цінових і нецінових чинників, що спричиняють важливі зміни в сукупному попиті та сукупній пропозиції, отримала в економіці назву «кон'юнктура». Слід зауважити, що в економічній науці не існує загальновизначеного трактування поняття «кон'юнктура». Еволюцію теоретичного підходу до загального питання вивчення кон'юнктури можна простежити в зарубіжних та вітчизняних вчених: М. Алле, І. Білявського, А. Вайнштейна, К. Жоглара, В. Зомбарта, В. Карпова, Г. Касселя, І. Кауфмана, М. Кондтратьєва, Д. Костюхіна, С. Кузнеця, В. Кучеренка, Дж. М. Кейнса, Ф. Лассалю, П. Левшина, Г. Менша, У. Мітчела, Мостенської Т. Л., Дж. Мура, С. Нікітіна, Д. Опаріна, С. Первушина, Ф. Піскопеля, О. Пустовойт, В. Репке, М. П. Сичевського, В. О. Точиліна, М. І. Туган-Барановського, А. Шеффле та інших.

Кон'юнктура поширюється в економічному просторі у вигляді хвиль різної величини, форми та періоду затухання. О. Пустовойт розглядає кон'юнктурні «хвилі» як зміну стану інформації про майбутній товарообмін на ринку, якою володіють продавці та покупці. Вони розповсюджують цю інформацію на всю територію національного господарства, незалежно від того, де відбулися події, що спричинили ці зміни. Кон'юнктурні хвилі моделюють зміни сукупного попиту та сукупної пропозиції на національному ринку, а їхній підсумковий ефект визначають обсяги виробництва та продажу товарів та послуг [6].

Такі кон'юнктурні хвилі в економіці періодично призводять до макроекономічних шоків сукупного попиту та сукупної пропозиції, які являють собою раптову зміну умов господарювання, що виводить економічну систему зі стану рівноваги або ще більш поглиблює нерівноважний стан економіки.

Шоки сукупного попиту виникають унаслідок різкої зміни пропозиції грошей, що веде до зміни їхньої вартості чи швидкості їхнього обігу. Це відображається на динаміці інвестицій та виробництві товарів тривалого користування, зростанні урядових видатків, а також коливанні попиту домашніх господарств і фірм. Джерелом виникнення шоків імпульсів сукупного попиту є зміна попиту домашніх господарств, фірм, держави та зовнішнього світу.

Шоки сукупної пропозиції безпосередньо пов'язані із виробництвом товарів і послуг. Найпоширенішими видами цих шоків є: цінові шоки на основні елементи витрат; надмірне виробництво; технологічні шоки, стихійні лиха; зміни в законодавстві, адміністративні шоки тощо [10].

В сучасній економіці України шоки сукупної пропозиції мають неоднозначний вплив: з одного боку, масовий відтік робочої сили за межі країни є негативним шоком, натомість збільшення сукупного попиту за рахунок переведення в Україну грошей заробітчан – позитивним шоком.

Пом'якшити вплив негативних макроекономічних шоків сукупного попиту та сукупної пропозиції можна за допомогою акомодативної політики. При цьому економічна політика держави повинна бути не сукупністю рятівних заходів, а мати цілісний характер і орієнтуватися на досягнення довгострокових цілей [3].

Надвисока волатильність макроекономічної динаміки в Україні в 2000–2011 рр. із значними стрибками щорічних темпів приросту ВВП дає підстави вважати, що економічний розвиток не спирався на стабільні довгострокові фактори, а перебував під впливом перманентної дії позитивних і негативних шоків зовнішнього і внутрішнього походження, які не абсорбувалися застосуванням ефективної акомодативної політики. Найінтенсивнішу дію на розвиток української економіки в цей період справляли зовнішні шоки сукупного попиту (зміни світової ринкової кон'юнктури), та сукупної пропозиції (зростання ціни на імпортований газ), а також внутрішні політичні, інвестиційні шоки, перманентні шоки валютного курсу та шоки пропозиції сільськогосподарської продукції [10].

Спираючись на сучасні кон'юнктурні дослідження, можна побачити, що зовнішньоекономічна кон'юнктура була сприятливою для експорту традиційної вітчизняної продукції у металургійній галузі та здійснення запозичень на міжнародних фінансових ринках (за винятком кризового 2009 р.). У 2000–2011 роках, за даними Світового банку, рівень цін на сталь на міжнародних ринках підвищився майже в 2,65 разу. Це стало причиною майже трикратного зростання вартісних показників випуску продукції в металургійній галузі, збільшення доходів зайнятих у ній та інших суміжних галузях. Причому, обсяг цих доходів був досить

великим, щоб збільшити величину сукупного попиту на внутрішньому ринку. Щодо зовнішніх запозичень, то їхня роль суттєво зросла лише останнім часом. Розрахунки свідчать, що в 2006–2011 рр. за їхній рахунок величина сукупного попиту на внутрішньому ринку зростала в середньому за рік на 4,6 %.

Упродовж 2005–2011 рр. внутрішній ринок поступово втрачав здатність до ендогенного зростання, що зменшувало його можливості динамічного розвитку в умовах погіршення світової кон'юнктури. Це свідчить про те, що зовнішньо-економічна кон'юнктура постійно збільшувала свій вплив на динаміку товарного виробництва в Україні. Вона була сприятливішою для зростання імпорту, ніж внутрішньоекономічна для розширення виробництва вітчизняної продукції [6].

Отже, розвиток економіки України в 2001–2011 рр. не базувався на стабільних довгострокових чинниках, а відбувався інерційно. У період сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури мало уваги приділялося технічній модернізації підприємств. Структура економіки залишалась застарілою, а конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників – низькою. Це, в свою чергу, посилювало чутливість вітчизняної економіки до зовнішньоекономічних збурень.

Під час світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Україна зазнала найбільшого в регіоні економічного спаду. Це було зумовлене впливом великих зовнішніх шоків: збуреннями на світових фінансових ринках, різким падінням сукупного попиту в розвинених країнах, зниженням цін на сировинні товари. Проте існують певні внутрішньоекономічні причини високої чутливості національної економіки до кон'юнктури світового ринку [4].

Високий шоківий потенціал досяг пікового рівня в 2009 р. Він зумовив глибину економічної кризи, її тривалість та складність подолання. Фундаментальними чинниками цього стали відсутність істотних структурних і системних зрушень, неефективна структура економіки, застарілість виробничого апарату, нерозвиненість інституцій, політична нестабільність [10].

Вплив глобальної кризи на українську економіку має подвійну економіко-політичну основу. Без вирішення політичних проблем неможливо нейтралізувати і усунути негативні економічні наслідки кризи. Інституційно не розвинена структура економіки України найповніше сприйняла всі недоліки ліберальної економіки, а саме: нерівномірний розподіл матеріальних благ, реальна влада зосереджена в руках дуже невеликої групи людей, які контролюють фінансові потоки та інші. Проте, не маючи її переваг, національна економіка не спроможна адекватно реагувати на всі наслідки кризи.

Нині в світі застосовуються переважно такі напрями антикризової політики, як стабілізація банківської системи, заходи грошово-кредитної політики, підтримка реального сектора економіки, підтримка населення. Серед них Україна обрала не найбільш ефективні, а саме: фінансову підтримку банків, включаючи їхню націоналізацію; знецінення національної валюти та підвищення суми гарантій по вкладах. Така антикризова програма не сприяла подоланню наслідків економічної кризи [1].

Низькі темпи приросту ВВП України за останні роки наглядно доводять неефективність структури народного господарства. За даними Державного комітету статистики реальний ВВП України, після кризового 2009 року, зростав повільними темпами, а в 2013 рік країна вступила у стані офіційної рецесії (+4,2 % у 2010 році, +5,2 % у 2011 році, +0,2 % у 2012 році, -1,1 % за 1-й квартал 2013 року, -1,3 %

за 2-й квартал 2013 року) [11]. На думку багатьох дослідників, вихід держави зі стану рецесії можливий за допомогою реалізації зваженої, раціональної антициклічної політики, розбудови ефективної системи інститутів антициклічного регулювання. Оздоровлення економіки України, залучення інвестиційних ресурсів для відновлення промислового потенціалу можливі лише за умови політичної стабілізації, впровадження дієвої прагматичної антикризової програми загальнодержавного масштабу, поліпшення інвестиційного клімату, реструктуризації банківського сектора. Все це сприятиме залученню в реальну економіку грошових заощаджень населення і притоку іноземних інвестицій в Україну [9].

Пом'якшення дії шоків зовнішнього попиту потребує ефективних стратегічних заходів структурної перебудови та технічної модернізації виробництва, що має збільшити диверсифікацію експорту та підвищити конкурентоспроможність української продукції. Консервація неефективної структури експорту, де частка високотехнологічної продукції становить лише 2–4 %, веде Україну на периферію світового економічного розвитку. Без вирішення цієї фундаментальної проблеми Україна завжди буде потерпати від кон'юктурних коливань зовнішніх ринків і не зможе забезпечити сталого розвитку [10].

Пріоритетні заходи формування ефективного механізму антициклічного регулювання економіки України передбачають: створення якісного інституціонального середовища в країні; організацію постійного моніторингу ділової активності для попередження економічної рецесії; становлення і розбудову національної інноваційної системи шляхом розробки та реалізації стратегічних пріоритетів технологічного розвитку країни на основі довгострокових прогнозів, посилення ролі держави в комерціалізації базисних інновацій, стимулювання інноваційної активності бізнесу з метою нарощення мікро- та макроекономічної конкурентоспроможності держави; гнучке реагування монетарних важелів грошово-кредитної системи на коливання ділової активності; зменшення податкового навантаження на економіку та активізацію вмонтованих фіскальних стабілізаторів шляхом запровадження оптимальної прогресивної системи оподаткування доходів населення і прибутків підприємств; стимулювання внутрішнього попиту у державі [9].

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у даному напрямі. Сукупний попит та сукупна пропозиція в сучасній економіці України є визначальними макроекономічними категоріями, дослідження яких сприятиме формуванню несуперечливої системи макроекономічних категорій, що, в свою чергу, дасть можливість у практичній діяльності формувати економічну політику, яка вплине на зростання ефективності національної економіки. Сукупний попит та сукупна пропозиція в Україні перебувають під значним впливом чинників зовнішнього та внутрішнього характеру. Економіка України все ще не є остаточно ринковою, її структура малоефективна, відтак вона досить вразлива до кон'юктурних коливань світової економіки. Особливо суттєво вітчизняна економіка залежить від макроекономічних шоків попиту та пропозиції. Наразі практично не існує дієвої системи антициклічного регулювання економіки України, здатної протистояти впливу макроекономічних шоків, тому Україна найбільш за всіх потерпіла від останньої економічної кризи.

Подальші наукові розробки в даному напрямі доцільно провадити щодо дослідження проблем макроекономічної рівноваги сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Бібліографічні посилання

1. **Алейнікова О. В.** Теорії циклічності та проблеми структурних, фінансових і системних криз суспільного виробництва / О. В. Алейнікова // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – 2012. – № 3. – С. 7–18.
2. **Антошкіна Л. І.** Попит і пропозиція в системі державного регулювання / Л. І. Антошкіна, В. Ф. Беседін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 1 (17) – С. 46–52.
3. **Лелюк Ю. М.** Оптимізація вітчизняної антициклічної політики в контексті теорії реального бізнес-циклу / Ю. М. Лелюк // Наук. пр. Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2010. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 109–114.
4. **Пирч М.** Чинники циклічних коливань в економіці України / М. Пирч // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 4. – С. 18–25.
5. **Пугачова М. В.** Рівень використання виробничих потужностей підприємств як індикатор стану економіки / М. В. Пугачова // Наукові записки НаУКМА. – 2012. – Т. 133, Серія: Економічні науки. – С. 102–105.
6. **Пустовойт О. В.** Ефект накладання хвиль зовнішньо- та внутрішньоекономічної кон'юнктури в економіці України економістів / О. В. Пустовойт // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 2. – С. 99–117.
7. Рекомендації учасників «круглого столу» на тему: «Оплата праці – українські реалії, новітні цілі, солідарні завдання» 21.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ww2.gov.if.ua/dolynska/ua/6220.htm>
8. **Сайкевич М. І.** Проблеми сукупного попиту в період сучасної трансформації економіки України в наукових дослідженнях учених-економістів / М. І. Сайкевич // Історія нар. госп-ва та екон. думки України. – 2005. – Вип. 37–38. – С. 17–28.
9. **Сацик В.** Антициклічне регулювання економіки України в сучасних умовах волатильності міжнародних ринків / В. Сацик // Міжнародна економічна політика. – 2009. – № 10–11. – С. 107–134.
10. **Шинкоренко Т. П.** Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти / Т. П. Шинкоренко // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 44–60.
11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Надійшла до редколегії 04.11.2013